

Czeski odrodzeniowiec przekłada Pismo Św.

František Novotný z Luže (1768–1826), duchowny katolicki, pisarz, autor pierwszej gramatyki języka czeskiego napisanej w tym języku, tłumacz Ewangelii, współpracujący z luminarzami czeskiego narodowego odrodzenia – z Josefem Dobrovským i Josefem Jungmannem, do niedawna był postacią niemal zapomnianą w bohemistycznej, a zatem i w slawistycznej refleksji naukowej.

Ten stan rzeczy ostatnio szczęśliwie dla badaczy dziejów zarówno języka, jak i kultury czeskiej, stopniowo ulega zmianie. Bezwzględnie nie do przecenienia w przywracaniu nauce dorobku intelektualnego Františka Novotného jest opracowanie Josefa Bartonía i Roberta Dittmanna z Uniwersytetu Karola w Pradze, pt. *Český obrozenec překládá Písmo. Překladelské dílo Františka Novotného z Luže. Edice Janova evangelia*.¹ Jest to poprzedzona uwagami wprowadzającymi krytyczna edycja Ewangelii wg św. Jana, która oryginalnie wraz z pozostałymi trzema Ewangeliimi przetłóżonymi na język czeski przez Františka Novotného ukazała się drukiem w przedciagu 1810 i 1811 roku w Pradze i Mladej Boleslavi.

Opracowanie składa się z trzech zasadniczych, merytorycznych części:

1. Josef Bartoň, *Překlad čtveroevangelia Františka Novotného z Luže*
2. Robert Dittmann, *Pravopis Novotného čtveroevangelia a úprava textu v předkladáné edici*
3. Robert Dittmann na podstawie tekstu przygotowanego przez Josefa Bartonía, *Ediční část*

Edycję tę dopełnia bibliografia, wykaz skrótów i symboli, indeks postaci, wykaz cytowanych miejsc biblijnych, cztery fotografie fragmentów tekstów dziewiętnastowiecznych. Te części opracowali wspólnie obaj Autorzy. W zakończeniu czytelnik znajdzie streszczenie w języku angielskim, niemieckim (przekład Roberta Dittmanna) i rosyjskim (przekład Dmitrija Timofeeva).

Informacje o autorstwie poszczególnych części niefortunnie zamieszczone są w tekście ciągłym *Wstępu*, choć bardziej celowe wydaje się uwidocznienie ich w spisie treści.

¹ Josef Bartoň, Robert Dittmann, *Český obrozenec překládá Písmo. Překladelské dílo Františka Novotného z Luže. Edice Janova evangelia*. Scriptorium: Praha 2018, 160 s.

Jak wykazuje Josef Bartoň w pierwszej części omawianego opracowania, przekład czterech Ewangelii Františka Novotného, ściśle powiązany z ideami czeskiego odrodzenia narodowego, do początku XXI wieku był zupełnie zapomniany. Przypadek zrządził, że Josef Bartoň, przeglądając zasoby biblioteki Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Karola, w roku 2010 natknął się na jego egzemplarz. W dawniejszych (dziewiętnastowiecznych) i nowszych czeskich kompendiach bibliograficznych informacja o dziele Františka Novotného jest w sposób niezamierzony niepełna, ponieważ wzmiankuje się tam tylko o alternatywnym wobec edycji z lat 1810–1811 wydaniu zawierającym wyłącznie przekład Ewangelii wg św. Mateusza. To nieporozumienie długo nie było prostowane w literaturze naukowej, tym bardziej że epoka rządów komunistycznych w Republice Czechosłowackiej po 1948 roku nie sprzyjała refleksji nad przekładami biblijnymi. Dzieło przekładowe Františka Novotného popadło w niepamięć. Przekłamaniami bibliograficznym i wynikającym z nich zapomnieniu tego przekładu Josef Bartoň poświęca wiele uwagi w podrozdziale części pierwszej opracowania, pt. *Čtveroevangelium Františka Novotného z Luže – knížka se zvláštním osudem* (s. 18–32). Pisał na ten temat także w odrębnym artykule (Bartoň 2014, s. 183–195).

Przekład czterech Ewangelii František Novotný przygotowywał w zgodzie z ideą odrodzenia czeskiego języka literackiego. Tłumacz był, jak już wspomnieliśmy, nie bez przyczyny autorem rozprawki gramatycznej, pt. *Pravidla české řeči* (1818). Wykazywał więc zainteresowanie zarówno statusem języka czeskiego na przełomie XVIII i XIX wieku, jak i czeskim stylem biblijnym:

Novotného intenzivní odborný zájem o současnost i historii českého jazyka a o dějiny českého biblického překladu se ovšem výrazně vtělil právě také do jeho vlastního většího překladelského pokusu – českého čtveroevangelia (s. 24)

– zauważa Josef Bartoň i dodaje, że wydany w latach 1810/1811 przekład mieści się w stylistycznym nurcie wyznaczonym przez katolicką translację z początku XVII wieku (wydana w trzech częściach w latach 1677, 1712 i 1715), a znaną jako *Biblia Świątowaclawska* (*Bible svatováclavská*) i kontynuowaną przez rewizje tego tekstu dokonanych przez Václava Fortunáta Durycha oraz Františka Faustyna Procházkę, zakonników katolickich, którzy w swoich emendacjach wykorzystywali tekst szesnastowiecznej *Biblie kralickéj*, opracowanej w kręgu protestanckiej wspólnoty braci czeskich (s. 17–18)². Właśnie ta renesansowa biblijna translacja była jednym ze źródeł, z których czerpali wzorce współcześni Františkowi Novotnému odnowiciele czeskiego języka literackiego.

² Ten ze wszech miar wyjątkowy renesansowy czeski przekład Biblii był ostatnio przedmiotem wnikliwej analizy filologiczno-tekstologicznej ukazującej zmiany modernizacyjne na płaszczyźnie graficznej, gramatycznej i leksykalnej wprowadzane do szesnastowiecznego przekładu w kolejnych jego edycjach aż do XX wieku – zob. Dittmann 2012.

Przekład Františka Novotného ma charakter filologiczny jednak nie jest zwykłą kontynuacją tego nurtu stylistycznego – jak zauważa Josef Bartoň – ma on bowiem wiele cech szczególnych, wyróżniających go na tle tradycji. Do najważniejszych z nich, omówionych w podrozdziale *Charakteristika překladové práce Františka Novotného z Luže* (s. 32–64), należą nawiązania do języka przekładu Biblii w języku staro-cerkiewno-słowiańskim (František Novotný korzystał z edycji 1751 roku, znanej jako *Biblia Księżny Jelizavety Petrovny* – s. 39). Ujawniają się one głównie w składni i leksyce tekstu, ale także w zakresie fleksji i słowotwórstwa.

Wśród licznych przykładów ilustrujących to zjawisko wydobytych z tekstu *Ewangelií wg św. Jana*, znalazło się użycie imiesłowu na *-(v)ší*, genetycznie kontynuantu dawnego prasłowiańskiego *participium perfecti activi I*, a do przekładu Františka Novotného przejętego z języka rosyjskiego lub co jest bardziej interesujące w wypadku przekładu *Ewangelií*, z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (szerzej na ten temat zob. Bartoň 2016, s. 395–428):

Zavedení přechodníkových adjektiv na *-(v)ší* je nejpozoruhodnější Novotného inovací. [...] Tato kategorie byla totiž uvedena do českého jazykového systému právě za obrození a za její zdroj se pokládá ruština. Za nejstarší doklady je považováno šest výskytů v Jungmannově překladu Miltonova *Ztraceného ráje*, vzniknuvším v letech 1800–1804 [...]. Novotného tlumočení evangelií přitom vzniklo ve stejné době (patrně před rokem 1805) – a obsahuje 54 výskytů adjektiv na *-(v)ší* v různých tvarech a funkcích (nejčastější jsou substantivizována nebo ve funkci shodného přívlásktu). Zdrojem inspirace je u našeho překladatele bez pochyb nikoli živá ruština, nýbrž církevní slovanština (všechny doklady mají oporu v konkrétních místech církevněslovanského biblického textu) (s. 43).

Aprobatywna postawa tłumacza na początku XIX wieku wobec staro-cerkiewno-słowiańskich form językowych jako wzorców, mających służyć odrodzeniu się literackiego języka czeskiego, jest oceniana przez Josefa Bartonía – słusznie zresztą – jako absolutnie unikalna. Temu zagadnieniu poświęcony jest także odrębny artykuł tego badacza (Bartoň 2018).

František Novotný jawi się także jako znawca języków klasycznych (greki i łaciny), co znajduje odzwierciedlenie w dążności do zbliżenia przekładu czeskiego do języka greckiego oryginału. Tłumacz *Ewangelií* dostrzegał nieściśności we wcześniejszych przekładach biblijnych na język czeski, które jego zdaniem w wielu wypadkach niezbyt precyzyjnie oddawały w jego ojczystym języku sens greckiego oryginału *Ewangelií*. Za podstawę przekładu, zgodnie z zasadą sformułowaną jeszcze w XVI wieku na soborze w Trydencie, przyjmował łacińską *Wulgatę* (w jej wersji klementyńskiej). Jednak tekst jego przekładu powstawał z uwzględnieniem greckiego oryginału (korzystał z krytycznej edycji greckiego Nowego Testamentu z 1777 roku, którą przygotował Johann Jacob Griesbach). Takie podejście do zadania tłumacza tekstu biblijnego na język czeski na tle zastanej tradycji uznać należy za nowoczesne (s. 33). Ponadto styl przekładu czterech *Ewangelií* na tle wcześniejszych czeskich przekła-

dów biblijnych wyróżnia się wprowadzanymi przez tłumacza językowymi formami archaizującymi tekst, np. formy *supinum* (s. 47).

Część druga omawianego opracowania, pt. *Pravopis Novotného čtveroevangelia a úprava textu v předkladané edici*, zawiera bardzo precyzyjnie sformułowane przez Roberta Dittmanna zasady transkrypcji oryginalnego tekstu *Ewangelií wg św. Jana* z lat 1810–1811, który realizował zasady tak zwanego *bratrského pravopisu*, ortografii utrwalonej w tradycji czeskiej dzięki edycji *Biblii kralickéj*. Tak Robert Dittmann formuluje zadanie, jakie przed Autorami omawianego opracowania stanęło:

Cílem naší edice je podát jazykové znění Novotného překladu v hávu současného českého pravopisu. To znamená nesetřít jazykové jevy původního překladu, které jsou diferencní, či pravopisné jevy svědčící o stupni adaptace cizích slov, ale zároveň nepřetěžovat našeho čtenáře pravopisnými specifiky tisku z počátku předminulého století (s. 65).

Jak się wydaje na podstawie analizy rozwiązań ortograficznych zastosowanych w edycji *Ewangelií wg św. Jana*, ten trudny cel został zrealizowany w sposób niebudzący zastrzeżeń.

Część trzecia opracowania, *Ediční část*, zawiera obok tekstu *Ewangelií wg św. Jana (Edice Janova evangelia)* także uwagi sformułowane przez Františka Novotného, pt. *Zpráva historická*. Obydwa teksty zostały podane czytelnikowi w transkrypcji przeprowadzonej według ustalonych przez Roberta Dittmanna zasad, np.:

1. Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha a Bůh byl Slovo. 2. To bylo na počátku u Boha. 3. Všecky věci skrze ně učiněny jsou a bez něho nic není učiněno, což učiněno jest. 4. V něm život byl a život byl světlo lidí 5. A světlo v temnostech svítí a tmy ho neobsáhly (s. 89).

Odkryty na nowo tekst przekładu czterech *Ewangelií* na język czeski z początku XIX wieku (pozostałe trzy *Ewangelie* zostaną wydane krytycznie w najbliższej przyszłości, jak zapowiadają Autorzy opracowania) wniósł do refleksji naukowej – lingwistycznej, kulturowej, może także teologicznej – poświęconej fenomenowi czeskiego narodowego odrodzenia niezwykle bogaty i różnorodny materiał badawczy. Słusznie zauważa Josef Bartoň:

Mám za to, že výsledky jeho dosavadního zkoumání [...] mohou v několika aspektech přispět k prohloubení zatím poměrně málo rozvinuté reflexe dějin české biblické translatoologie i pohledu na procesy utváření a proměn českého biblického stylu (s. 59).

Literatura

- Bartoň Josef, 2014, *Zapomenutý překlad pozapomenutého obrozence: české čtveroevangelium Františka Novotného z Luže*. „Clavibus unitis”, nr 3, s. 183–195.
- Bartoň Josef, 2016, *Adjektiva na -(v)ší v evangelním překladu Františka Novotného z Luže a jejich církevněslovanská inspirace*. „Listy filologické” 139, nr 3–4, s. 395–428.
- Bartoň Josef, 2018, *Церковнославянское языковое наследие как источник чешского библейского стиля в эпоху национального возрождения (Уникальный опыт Франтишека Новотного из Лужи)*. „Slověne. International Journal of Slavic Studies” 7, 2, s. 179–198.
- Dittmann Robert, 2012, *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici*, Olomouc: Refugium.